

Johnwitteföredrag



Äktenskapets betydelser
av
John Witte, jr

Från boken "From Sacrament to Contract"

Äktenskapets betydelse

Från boken "From Sacrament to Contract"

Texten är en översättning av artikel av John Witte jr som publicerats av *First Things* 2022. Tillstånd att utge texten för pastorala behov i Katolska Familjeutskottets skriftserie under 2023 har givits av Lauren Wilson Geist, Managing Editor för *First Things* 11 augusti, 2022.

Imprimatur
Stockholm 25.10 2022
+ Anders Arborelius ocd
Kardinal och biskop av Stockholm

ISBN
978-91-527-5139-8

Översättning Göran Fäldt

Familjeutskottet
2023

”Äktenskapets främsta och ädlaste syfte är att mannen och kvinnan talar med varandra på ett passande och gladlynt sätt,” skrev en gång John Milton. ”När det tillgivna samtalet inte finns återstår ingenting annat av äktenskapet än ett yttre skal av förbundet” som torkat ihop och som man kan vara utan. Att hålla sig till det som är passande kan tära på det gladlynta humöret så att sättet att tala med varandra blir smärtsamt. Att vara för gladlynt kan i sin tur gå över gränsen för vad som är passande. Det kan vara frestande att spela saligt okunnig i sitt hem. Men att veta vad som är passande och hålla på det gladlynta goda humöret hör ihop i ett äktenskap, menar Milton. Misslyckas man med det misslyckas hela äktenskapet.

Det passande och gladlynta samtalet om äktenskapet måste ha sin plats i dialogen idag. Äktenskapet hör ju till de stora förmedlarna av det som är personunikt och det som hör till gemenskapen. Äktenskapet sammanför det övernaturliga och förnuftet, traditionen och moderniteten. Äktenskapet är samtidigt både jagets trygga hamn och en modell för gemenskap. Det symboliserar den gudomliga kärleken och det förnuftsbaseade samtycket och står som sådant för det bestående klassiska mysteriet och en ständigt pågående modern nyhet.

Samtalet mellan oss kan inte för att ”passa in” nostalgiskt flyta ut i minnen av en äldre, gyllene tid för äktenskapet och familjen eller alltför närsynt handla om alla moderna idealiska föreställningar om friheten, det privata och självbestämmandet. Om vi ska ha något att komma med får vi inte blunda för det patriarkala och för paternalismen eller all osminkad klurighet som hör till det förflutna.

Det går inte heller att bara blunda för det höga pris den moderna sexuella revolutionen kostat oss andligt, socialt och psykologiskt. För att ha ett svar på utmaningarna måste de som samtalar med varandra försöka förstå både den traditionella moralen och nutidens seder och bruk på sina egna villkor och i den egna kontexten utan att avfärda eller privilegiera vare sig formen eller normen.

Man måste ha tron på att kriserna i det moderna amerikanska äktenskapet och familjelivet kan övervinnas om man ska föra ett samtal i bevarad glädje och med det goda humöret. Äktenskapet och familjen är i ett bekymmersamt läge idag. Statistiken talar klarspråk om situationen i Amerika. Från 1975 till 1998 aborterades ungefär en fjärdedel av graviditeterna. En tredjedel av alla barn föddes till ensamstående mödrar. Hälften av alla äktenskap slutade i skilsmässa. Tre fjärdedelar av alla afroamerikanska barn växte upp utan pappor. Antalet "föräldralösa" hushåll ökade fem gånger. Barn från skilsmäsohem var två till tre gånger oftare i riskzonen för att få problem med sitt allmänna uppträdande och inlärningen i skolan än de som växte upp i hem med två föräldrar. Mer än två tredjedelar av ungdomar och unga vuxna som dömts för allvarliga brott mellan 1975 och 1995 kom från hem med bara en förälder eller hem utan föräldrar. Sådana fakta är väl kända och gör ingen glad.

Något kanske mindre känt men mer uppmuntrande är att det i den västerländska historien funnits utmaningar i samma storleksordning på familjens område förr. Apokalyptiska jeremiader om civilsamhällets undergång har hörts förut många gånger, från Cicero till Calvin och tillbaks till Augustinus. Det som ändå är uppmuntrande i västerländsk tradition är att man alltid funnit resurser för att hela såren och komma tillbaka och få till en balans mellan ortodoxi och nytänkande, ordning och frihet med hänsyn till normerna och vanorna i det äktenskapliga livet och i familjen särskilt som synen på den mänskliga sexualiteten fortsätter att utvecklas. Förutsättningarna

för helande och nytänkande är inte mindre sannolika i våra dagar så länge forskarna, aktivisterna och de rättskunniga reflekterar som politiska, kyrkliga och socialt engagerade ledare över frågorna i goda intentioner med de resurser som står till buds.

Det är bra om vi i diskussionen om äktenskapets betydelser inser att den moderna anglo-amerikanska äktenskapslagen (jfr den svenska Äktenskapsbalken från 1987, övers. anm.) utformats av två traditioner av vilka den ena har sina rötter i kristendomen och den andra i Upplysningstiden. Båda traditionerna har på sitt sätt bidragit med många olikartade idéer och institutioner som i vissa fall överlappat varandra och i andra varit motstridiga. Man kan alltså se en del vägmärken till ett tredje sätt att värdesätta äktenskapet när de kristna bidragen och Upplysningstidens bidrag sida vid sida sammanfaller och skapar nytt.

Den västerländska traditionen har från allra första början betraktat äktenskapet ur åtminstone fyra synvinklar. (Den här fortsatta diskussionen utgår från och utvidgar några temata i min bok *From Sacrament to Contract: Marriage, Religion, and Law in the Western Tradition* [1997].) Äktenskapet är ett avtal, eller kontrakt, som bygger på vigselparets ömsesidigt uttryckta samtycke som följer av parets vilja och personliga val. Äktenskapet är den andliga förbindelse i vilken en trosbekännelse, en kult och en religiös gemenskaps regler, är en sammanhållande ram. Äktenskapet är ett civilstånd för vilket olika lagar om egendom och arv gäller liksom för lokalsamhällets (NB delstaters lagstiftning, övers. anm.) krav och bevismaterial. Äktenskapet är också en institution byggd på naturlagen och naturrätten (se, amerikanska lagar, övers. anm.) som informeras av förnuftet, samvetet, naturen, seder och bruk.

De fyra synvinklarna är i en mening komplementära eftersom de var och en för sig betonar en aspekt av instiftelsen av äktenskapet, och

då menar vi dess frivillighet, dess religiösa påföljder, dess sociala legitimitet och dess anknytning till den mänskliga naturen. Mellan de fyra aspekterna har också uppstått betydande spänningar eftersom paret, kyrkan och staten, och ytterst också naturen och Gud i naturen, hävdar sin övergripande auktoritet över äktenskapets form och funktion. En del av förkastningslinjerna i det historiska utformandet och nuvarande förändringar i västerländsk äktenskapssyn, avviker nu i själva verket från den hittills centrala spänningen mellan aspekterna. Vilken äktenskapssyn är förhärskande i en kultur, eller om inte annat åtminstone i de fall av öppet ifrågasättande som blir allt vanligare? Vilken auktoritet utövar en överlägsen, eller åtminstone indirekt, makt över äktenskaps- och familjefrågorna?

Katolikerna, protestanterna och företrädarna för Upplysningstiden har alla utarbetat fördjupade modeller för att ta upp dessa kardinalfrågor. Varje grupp tar med ett flertal aspekter på äktenskapet men prioriterar en av dem. Katolikerna betonar det andliga (eller sakramentala) synsättet på äktenskapet. Protestanterna betonar det sociala (eller offentliga) perspektivet. Upplysningstidens förespråkare betonar äktenskapets karaktär av (privat) kontrakt. Den katolska modellen har överlag varit den mest etablerade i västerländsk äktenskapslagstiftning fram till 1500-talet. Från mitten av 1500-talet fram till mitten av 1800-talet var det de distinkta katolska och protestantiska modellerna som dominerade familjelagstiftningarna även om de ofta förekom i hybridform. Upplysningstidens modell har under det gångna seklet vunnit mark och i många fall trängt ut de kristna modellernas teologi och lag.

Den romersk-katolska kyrkan systematiserade först sin teologi och äktenskapslag under loppet av den påvliga revolutionen på elva-tolv-hundratalet. Kyrkan lärde att äktenskapet först är en naturlig förening som Gud skapat för att mannen och kvinnan skall kunna

vara "fruktsamma och föröka sig" och uppfostra barn att tjäna och älska Gud. Äktenskapet har sedan mot bakgrund av syndafallet blivit botemedlet mot den sexuella driften och en kanal för den naturliga åtrån att vara till gagn i samhället eller i Kyrkan. För det andra är äktenskapet ett avtal byggt på båda parternas ömsesidiga samtycke.

Avtalet föreskriver för paren livslång relation i kärlek, ömsesidigt tjänande och andlig tillgivenhet mellan parterna och förbjuder oberättigat uppbrytande eller försvagning av förpliktelserna som äkta makar och som föräldrar. För det tredje upphöjs äktenskapet mellan kristna till sakramental värdighet under förutsättning att det ingåtts på rätt sätt. Föreningen mellan kroppen, själen och den mänskliga medvetenheten i det jordiska perspektivet, paren är en symbol för den eviga föreningen mellan Kristus och Hans kyrka. Att ta del i sakramentet är att som par få del i den heliggörande nåden vilket samtidigt skänks den troende gemenskapen. Paren kan genomföra sakramentet själva under förutsättning att de är tillräckligt mogna och utrustade för äktenskap och villiga att följa reglerna för äktenskapets förberedande undervisning.

Den sakramental teologin har gett äktenskapet plats mitt i Kyrkans sociala hierarki. Kyrkan har hävdad rätten till lagstiftning över äktenskapsförberedelse, pastoralt stöd och upplösning. Den har utövat sin behörighet både genom reglerna för försoningens sakrament i det interna forum och, enligt den kanoniska lagens regler, i det externa forum.

Kyrkan har emellertid inte räknat äktenskapet och familjen till de ädlaste tillgångarna i sin vård. Äktenskapet har inte betraktats som andligen konstruktivt i någon högre grad trots att det är ett sakrament och ett bra sätt att leva kristet. Äktenskapet betraktades som räddaren i nöden undan otukt och synd och inte som grundplan

för ett rättfärdigt liv. Äktenskapet ansågs ur dygdernas synvinkel vara underlägset celibatet och fortplantningen underlägsen det kontemplativa livet liksom den äktenskapliga kärleken var mindre sund än den andliga kärleken. Klerkerna och munkarna och andra Kyrkans tjänare skulle försaka äktenskapet som villkor för den kyrkliga tjänsten. De som inte förmådde detta var inte värdiga Kyrkans heliga ordnar och tjänster.

Grunden för Kyrkan under medeltiden har varit en heltäckande kyrkolag i form av kanonisk lagsamling där begreppen sexualitet, äktenskap och familj förstärkts med hjälp av hierarkisk ordnade kyrkliga domstolar där biskopssäten finns. Fram till den protestantiska reformationen har Kyrkans kanoniska lag varit den i första hand förekommande äktenskapslagen i västerlandet. En civilrättslig lag, eller borgerlig äktenskapslag, har i allmänhet varit ett tillägg och underordnad den kyrkliga.

Den kanoniska lagen har i konsekvens med det naturgrundade äktenskapsperspektivet bestraffat artificiell barnbegränsning, abort, spädbarnsmord och barnmisshandel som kränkningar av fortplantningens och barnuppfostrans naturliga funktioner i äktenskapet. Den har förbjudit onaturliga relationer som incest och månggifte, liksom också onaturliga handlingar som tidelag och analsamlag.

Den kanoniska lagen har säkerställt de frivilligt ingångna föreningarna genom att i konsekvens med kontraktskaraktären ogiltigförklara äktenskap som ingåtts av misstag, hot eller tvång. Lagen har gett både mannen och hustrun lika rätt att indriva de skulder man frivilligt tagit på sig i äktenskapet och betonat hur viktigt det är att kärleken är ömsesidig mellan parterna och mellan dem och barnen. I överensstämmelse med äktenskapets sakramentala karaktär har Kyrkan beskyddat heligheten, och för paret det heliggörande syftet, genom att förklara förbundet oupplösligt i kraft av de giltigt avlagda vigsellöftena.

Den kanoniska äktenskapslagen under medeltiden har varit en vattendelare i västerländsk rättstradition. Å ena sidan har den dragit fram och granskat den varaktigaste undervisningen från Bibeln och kyrkofäderna och de mest framträdande reglerna i tidig judisk, grekisk och romersk lagtradition.

Å andra sidan har den stadfäst många av de grundläggande begreppen och reglerna för äktenskap och familjeliv som består än idag och som återfinns i såväl katolsk, protestantisk som borgerlig lagstiftning.

Det var i synnerhet det stora av konciliet i Trient 1563 utgivna dekretet *Tametsi* som uppdaterade och förfinade den medeltida lagen om äktenskapet. Härigenom blev de äldre reglerna om föräldrasamtycket, de två vittnena, borgerlig registrering och kyrklig vigning obligatoriska.

En katekes som samma konciliium beställde fick stor spridning från 1566 och kom ut i flera översättningar. Den klargjorde meningen med den underliggande sakramentsteologin för äktenskapet och gjordes tillgänglig för både det klerikala ståndet och det allmänna prästadömet.

De protestantiska reformatorerna på 15 - 1600-talen ersatte den katolska sakramentsmodellen för äktenskapet och familjen med en social modell. Protestanterna behöll som katolikerna det naturgrundade perspektivet på familjen som en gemenskap för fortplantning och ömsesidig beskydd.

De har också bevarat äktenskapet som en form av kontrakt som paret av fri vilja undertecknar för gemenskap med ömsesidigt samtycke. Protestanterna har däremot inte som katolikerna behållit firandet av äktenskapet som ett sakrament eller som kallelseform som underordnat celibatet.

En vanlig protestantisk uppfattning är att människan blev alltför frestad att hänge sig åt syndfullt utlevande utan att söka tillflykt i äktenskapet som Guds botemedel. Celibatet som livsform hade inget högre värde som dygd och var inte ett krav för pastorstjänster. Det ledde alltför lätt till liv med en konkubin och till homosexualitet och gjorde det svårare att antas till ett andligt ämbetes olika uppgifter. Dessutom var äktenskapet inte sakrament.

Det var en oberoende samhällsinstitution instiftad av Gud och lika i värdighet och socialt ansvar med Kyrka, stat och andra sociala enheter. Calvinistiska protestanter betonade att äktenskapet inte var en sakramental institution i Kyrkan utan en förening av förbundscharaktär med hela församlingen. Flera olika riktningar medverkade när äktenskapet som förbund fick sin form.

Vigselparet avlade själva sina trolovningslöften och vigsellöften inför varandra och Gud. Därigenom blev alla äktenskap en överenskommelse mellan tre parter, med Gud som en part, vittne och domare. Parets föräldrar, som Guds biskopar för barn, samtyckte till de två personernas liv tillsammans. Två individer, som Guds präster till deras anhöriga, var på plats som vittnen till äktenskapet. Kyrkans representant, med Ordets andliga makt i sin hand, välsignade paret och uppmanade dem i deras andliga förpliktelser. Domaren, med den civila svärsmakten i handen, registrerade parterna och deras tillgångar och garanterade att parets förening överensstämde med lagens krav.

Föräldrarnas, de anhörigas, pastorernas och domarnas inblandning i bildandet av äktenskapet har inte sammanfattats i en innehållslös ceremonin man varit fri att välja till eller avstå från. De fyra parterna har representerat olika dimensioner av Guds inblandning i det äktenskapliga förbundet och har därför varit förutsättningar för äktenskapets legitimitet. Att avföra dessa parter i deras roller var i själva verket liktydigt med att avfärda Gud från det äktenskapliga

förbundet. Den protestantiska förbundsteologin hjälpte alltså till att sammansmälta de allmänna kraven för giltiga äktenskap i västerlandet efter 1500-talets mitt, som handlade om parets ömsesidiga samtycke, föräldrarnas samtycke, de två vittnena, den civila registreringen och den kyrkliga vigningen.

Protestanterna lärde att äktenskapet som samhällsinstitution inte längre stod under Kyrkan och dess kanoniska lag utan under staten och den civila lagen. Kyrkliga befattningshavare skulle säkerligen fortsätta att förmedla bibliska och moraliska principer som respekterade sexualiteten och föräldraskapet. Kyrkliga konsistorier kunde fungera som statliga ombud och registrera äktenskap och tillrättvisa otrohet och övergrepp i hushållet. Alla kyrkomedlemmar, inte bara prästerna, borde kunna vara rådgivare för dem som avsåg att gifta sig eller önskade begära skilsmässa. Löftena som ingår i dopets sakrament är också inriktade mot gemenskapen i församlingen vilket innebär att de som kyrkomedlemmar också skulle kunna stödja och styrka de döpta i deras moraliska och materiella välfärd. Men den huvudsakliga legala auktoriteten över äktenskapet låg principiellt under staten och inte under Kyrkan, enligt vad de flesta protestanter lärde.

Protestantiska ledare och jurister behöll mycket av den traditionella kanoniska lagen för äktenskapet och familjen trots att man tidigare häftigt och med bitterhet angripit den. Ett tydligt bevis på graden av protest var Luthers bokbål 1520 när han brände den kanoniska lagen och biktböcker offentligt. Traditionella kanoniska förbud av onaturliga sexuella relationer och handlingar som försvårar eller omöjliggör äktenskapets barnalstrande funktioner, kvarstod dock.

I stora delar behölls kanoniska lagens förfarande när det gällde hustrumisshandel och övergrepp mot barn, brott begångna av fäder och vårdnadshavanderegler. Kanoniska lagens äktenskapshinder som var till för att skydda det fria samtycket och upprätthålla de bibliska förbudena att gifta sig med släktingar, fortsatte att gälla liksom

reglerna för relationerna mellan man och hustru och föräldrarna och barnen.

Den nya protestantiska äktenskapsteologin frambringade emellertid också avgörande förändringar i den nya civillagstiftningen. Eftersom reformatorerna förkastade äktenskapets underordnande i förhållande till celibatet, förkastade de också lagar som förbjöd äktenskap för präster och munkar och lagar som tillät att kyskhetslöften kunde leda till annullering av vigsellöften.

Eftersom de förkastade äktenskapet som sakramentalt begrepp och som ett evigt förblivande förbund, har reformatorerna infört skilsmässa i modern mening i sådana fall där äktenskapsbrott, övergivande, grymhet eller kylighet förekommit med en påföljande rätt att gifta om sig, åtminstone för den oskyldiga parten. Eftersom människor på grund av vällustig natur behövde Guds lugnande botemedel genom äktenskapet ogillade reformatorerna flera av de hinder för äktenskap som den kanoniska lagen innehöll men som inte stod i strid med Skriften.

Efter 1500-talet låg dessa två kristna äktenskapsmodeller i själva hjärtat av den västerländska lagen för äktenskap. Den medeltida katolska modellen som stärkts och utarbetats av konciliet i Trient blomstrade i södra Europa, Spanien, Portugal och Frankrike och deras många transatlantiska kolonier.

En protestantisk social modell rotad i Luthers tvåregementsteori blev förhärskande i delar av Tyskland, Österrike, Schweiz och de skandinaviska länderna med sina kolonier. En protestantiskt social modell rotad i kalvinistisk förbundsteologi fick starkt fäste i kalvinistiska Genève och i delar av hugenotternas Frankrike, det pietistiska Nederländerna, det presbyterianska Skottland, och det puritanska England och New England. En protestantisk social modell rotad i en anglikansk överlappningsteologi var förhärskande i England i dess många kolonier och på den amerikanska östkusten. I denna

överlappande teologi ingick inrikes kyrkliga frågor och sådana som reglerades i det politiska brittiska samväldet.

De europeiska kristna äktenskapsmodellerna överfördes till Amerika över Atlanten från 1500-talet och till och med 1700-talet genom den stora invandringen till kolonierna. Mycket av det teologiska grundmaterialet fick betydelse för amerikansk äktenskapslagstiftning långt in på 1800-talet.

Katolska äktenskapsmodeller började tillämpas i de södra och sydvästra delarna av det koloniala Amerika efter att ha varit sällsynta i tidig amerikansk historia. Innan Förenta staterna förvärvat territorierna Louisiana (1803), Florida (1819), Texas (1836), New Mexiko (1848), och Kalifornien (1848) stod de formellt under spanskt styre och under Katolska kyrkans kanoniska lag och jurisdiktion.

Det säger sig självt att det alltid funnits stora skillnader mellan lagen som den ser ut i böckerna och lagen som den ser ut i det praktiska livet och handlandet, inte minst i de vida och glest befolkade gränsområdena. De kyrkliga och civila myndigheterna har ofta fått godkänna privata äktenskap som giltiga även om de bara ingåtts muntligt och med samtycket, särskilt om paren fått barn.

Kyrkans hierarki föresatte sig dock att driva igenom reglerna i Tametsi för den äktenskapliga förberedelse med betoning på parets ömsesidiga samtycke, föräldrarnas samtycke på båda sidor, de två vittnena till trolovningen och vigseln, och prästs brudparsvälsignelse inför Kyrkan (eller "äktenskapsband" i prästs frånvaro i väntan på senare prästerlig välsignelseakt) vilket inte var ovanligt.

Privat gifta, eller par som antagits ha gift sig, men som inte tagit hänsyn till reglerna, har ibland blivit kyrkligt tillrättavisade. Blandäktenskap mellan katoliker och icke-katoliker, som öppet visat sig oförstående till sakramentets innebörd, har fått se en oönskad annullering av relationen och samtidigt kommit att inse att barnen i

relationen, om de funnits, betraktats som utomäktenskapliga. Kyrkliga myndigheter fick motvilligt medge att skilsmässa och omgifte hörde till den pastorala verkligheten, särskilt i avlägsna trakter norrut och västerut som i praktiken låg utom räckhåll för Kyrkan. Likväl var det Kyrkans obrutna undervisning att äktenskap som ingåtts enligt den katolska ordningen var oupplösliga föreningar inför Gud ända tills en av makarna avlidit.

Jurisdiktionen över äktenskapen kom efter det att Förenta staterna förvärvat de nämnda territorierna att formellt under 1800-talet skifta över till den amerikanska kongressen och till de lokala regeringarna efter bildandet av delstaterna. De nya civila regeringarna avvisade först vissa delar av den katolska äktenskapstraditionen som gått i arv. Det gjordes med beklagande över innehållet i den kanoniska lagen så att man ibland bidrog till ett anti-katolskt mönster i de amerikanska äktenskapslagarna som också skulle präglade det kommande århundradet och tiden strax därefter.

Det var särskilt Kyrkans administrativa behandling av äktenskapslagarna och de kanoniska förbuden av äktenskap mellan personer av olika religion, av skilsmässor och av omgifte som så gott som omgående togs bort ur de nya delstatslagarna. Däremot kunde det katolska prästerskapet i dessa områden fortsätta att lära ut trossatserna och behålla de kanoniska föreskrifterna i sina egna församlingar. Äktenskap som ingåtts inför en katolsk präst och välsignats av präst erkändes till slut som giltiga i alla tidigare spanska kolonier i Amerika. Den katolska hierarkin kunde för det mesta utfärda och genomdriva nya regler för det sexuella livet, äktenskapet och familjelivet för att vägleda sina egna trogna och även verka för att staten skulle anta riktlinjerna. Många grundläggande kristna äktenskapsnormer hittade därigenom in i den gemensamma amerikanska lagen särskilt och fick sin plats där i takt med den amerikanska katolicismens exponentiella tillväxt i senare halvan av 1800-talet.

De protestantiska modellerna för äktenskapet fick mycket större inflytande när den amerikanska äktenskapsbalken började ta form. Vid tiden för den amerikanska revolutionen 1776 var kustområdet utmed Atlanten att betrakta som ett riktigt schackbräde i protestantisk pluralism. De många olika protestantiska politiska urkunderna var under den här tiden i stort sett avhängiga av vedertagen protestantisk lära även om de inte uppvisade full enhet i vad som skulle förstås som normer och seder i det äktenskapliga livet.

I det protestantiska konceptet anslöt man sig till många av de grundläggande normerna på sexualitetens, äktenskapets och familjelivets områden, så som katoliker alltid lärt. Vad man däremot tog avstånd från var den katolska synen på äktenskapet som ett sakrament, den kyrkliga jurisdiktionen kring äktenskaps ingående, stöd och upplösning. De uppmuntrade pastorer att gifta sig. De tillät blandäktenskap. De drog in på lagarna om hinder för äktenskap. De tillät skilsmässa när det fanns bevis om begångna fel. De uppmuntrade frånskilda och änklingar att gifta om sig.

I en fråga var de protestantiska församlingarna ändå inte enade och det gällde de juridiska konflikterna kring äktenskapen och skilsmässorna. Calvinistiska församlingar i New England tillät myndiga par att välja att gifta sig inför en fredsdomare eller kyrklig befattningshavare. Bruket är känt sedan den koloniala epokens första tid.

De anglikanska församlingarna följde *Book of Common Prayer* och betonade vikten av att sådana äktenskap ingicks "inför Kyrkans ansikte" och välsignades av en kyrklig representant med rätt behörighet. Calvinistiska församlingar i norra Förenta staterna medgav att civila domstolar hade juridisk behörighet i frågor om skilsmässa, ogiltigförklaring, vårdnadsfrågor och fördelning av tillgångar i det äktenskapliga boet.

De anglikanska församlingarna i södra Förenta staterna betonade att enbart domstolsväsendet skulle sätta sig in i och avgöra sådana frågor. De rättsliga skillnaderna mellan norra och södra Förenta staterna utjämnades till slut under 1800-talet. Exempel på lösningar kom ofta från mellanvästerns stater och från staterna utmed atlantkusten. Traditionerna från New England blev med tiden fasta riktlinjer.

Bortsett från de juridiska aspekterna har ett inte ovanligt "protestantiskt temperament" emellertid varit pådrivande i mycket av den amerikanska förståelsen av äktenskapet på 1800-talet och det tidiga 1900-talet. De flesta civilrättsliga instanser har accepterat de protestantiska modellerna för äktenskapet som lyft fram personlig lycka, nyttigheten för samhället och ett allmänt moraliskt ansvarstagande i den institution som instiftats av Gud.

Joseph Story, som var en av de ledande amerikanska juristerna på 1800-talet, har upprepade gånger skrivit att äktenskapet är "mer än bara ett kontrakt." Han utvecklade sina tankegångar 1834 med argumentet att äktenskapet helst skulle betraktas som ett jämviktsförhållande mellan naturliga, sociala och andliga kontrakt:

Äktenskapet behandlas av alla civiliserade samhällen som ett speciellt kontrakt som gynnar alla. Det är till sitt ursprung ett kontrakt enligt den naturliga lagen... det är samhällets förälder inte samhällets barn; det är alla medborgarskaps källa och en slags republikens seminarium. Äktenskapet blir i civilsamhället ett samhällskontrakt som regleras och föreskrivs genom lagen och därigenom får samhällsliga konsekvenser. I de flesta civiliserade länder har det tillagts religiösa förskrifter i kraft av heliga förpliktelser som därigenom givit ett samhällskontrakt som är både religiöst, naturenligt och civilrättsligt.

Också Förenta staternas högsta domstol har vid upprepade tillfällen talat om kontraktet, inte bara som kontrakt, utan som "en Guds

förordning”, ”ett gudomligt förbund” och ”en helig förpliktelse”. I Murphy mot Ramsey (1885), som ingår i en serie fall i Högsta domstolen (Supreme court, övers. anm.) som upprätthåller grundlagsskyddet genom antipolygamilagar, förklarade domaren Stephen J. Field för domstolen:

Ingen lagstiftning skulle säkerligen kunna anses mer välgörande och nödvändig i grundläggandet av ett fritt, självstyrande samväldde...än det som har som mål att upprättas på idén om familjen som grund, vilken i sig består av och har sitt ursprung i det livslånga förbundet mellan en man och en kvinna i äktenskapets heliga stånd;

Den trygga grunden för allt detta är i vår civilisation både stabil och aktningsvärd; det är den bästa garantin för den respektingivande moral som är källa till allt fördelaktigt framåtskridande genom det sociala och politiska samfundets strävan att söka förbättringar. Inte bara fundamentalteologin utan också äktenskapslagarna från de tidigare protestantiska modellerna fann sin plats i den tidiga amerikanska lagen.

Variationerna var rika i de olika delstaternas rättssystem. En typisk delstatsförfattning definierade dock på 1800-talet äktenskapet som en bestående monogam förening mellan en frisk man och en frisk kvinna i en ålder för att uttrycka samtycke, ordnat för ömsesidig kärlek och stöd och för ömsesidigt avlande av barn och hushållets beskydd.

Civilrätten föreskrev att trollovningen skulle vara formell och i några delstater krävdes att lysning skulle kungöras tre veckor före bröllopet. Civilrättsligt fick äktenskap mellan minderåriga bara ingås med samtycke från föräldrarna på båda sidor och att alla äktenskap skulle ingås i närvaro av två eller flera vittnen.

Det fanns krav på hindersprövning och registrering med ceremoniell inramning inför civil eller religiöst bemyndigad person. Äktenskap

mellan personer med gemensamma blodsband eller familjeband, som de identifierades i den mosaiska lagen, förbjöds.

Civillagen avrådde från, eller senare till och med annullerade, äktenskap i vilka ena parten var impotent, steril eller bar på smittsam sjukdom som bedömdes utesluta prokreationen, eller som innebar allvarlig hälsorisk för den andra parten, maken eller maken.

Par som ville skiljas var tvungna att offentligt redovisa sina avsikter, göra hemställan till domstol och ge tillräckliga bevis för sina orsaker eller begångna fel och att gå i borgen för att den beroende hustrun och barn var väl ombesörjda.

Civillagen kriminaliserade hor, sodomi, polygami, incest, preventivmedel, abort och andra sexuella handlingar som uppfattades som kränkningar av det naturligt goda och av sexualitetens och äktenskapets syften. Skadeståndslagar innebar att stämning kunde inlämnas mot tredje part i fall av förförelse, lockelse, förlust av umgängesrätt eller att en makes eller makas kärlek gått förlorad.

Upplysningstidens kontraktsmodell för äktenskapet förbådades under 1700-talet, utvecklades teoretiskt under 1800-talet och implementerades civilrättsligt under 1900-talet. Företrädare för Upplysningstidens nytänkande införde en äktenskapsteologi som gav nytt och ibland exklusivt tolkningsföreträde åt det kontraktliknande perspektivet.

Kärnan i äktenskapet var enligt deras resonemang varken sakramental symbolik, förbund eller något av nytta för kommun och samväld. Kärnan i äktenskapet var den frivilliga överenskommelsen mellan två gifta parter. Villkoren för deras affärsuppgörelse som gifta var inte förbestämda av Gud eller naturen, kyrkan eller staten, traditionen eller den lokala gemenskapen. Villkoren upprättades av parterna själva enligt sedvanliga kontraktsregler i civilsamhället.

Sådana regler och normer uttalade respekt för livet, friheten och andra parter materiella anspråk i överensstämmelse med vad som i lokalsamhället gällde som standard för hälsa, trygghet och välfärd.

Formen, funktionen och längden och gränserna för relationerna inom äktenskapet kunde emellertid avgöras i parternas privata uppgörelse. Båda åtnjöt full jämbördighet och frihet såväl i förhållande till varandra som till civilsamhället i stort. Paren borde nu kunna bädda sina egna bröllopsbäddar och ligga i dem och gå därifrån som det passar.

Denna modell för äktenskapet som kontrakt hade redan förebådats av John Locke i hans *Two Treatises of Government* (1690). Schemat utvecklades i ändlösa variationer och kombinationer under 1700-talet och 1800-talet.

Upplysningstiden var inte någon enskild rörelse i enhet utan en serie diversifierade ideologiska rörelser på olika akademiska områden som debatterades i de sociala salongerna runt om i Europa och Nordamerika. Även om tematiken varierade mycket i grunden är det ingen tvekan om att formuleringarna under Upplysningstiden alltid handlade om äktenskapet som kontrakt och att varje reform av äldre äktenskapslagar skulle kännas igen i begreppet kontrakt.

Det måste understrykas att idéerna till modellen inte var ideologiskt helt lätta att få igenom. Upplysningstidens modell syftade till att få bukt med sådana missbruk som kunde förekomma mot bakgrund av regler för äktenskapens ingående som i praktiken uppfattats som kristen tradition.

Föräldrarnas traditionella godkännande av äktenskapen hade ett starkt inflytande på deras barns val av person för äktenskap. Företagsamma föräldrar använde doktrinen som medel att tvinga barnen till arrangerade äktenskap i linje med hur det passade deras egna intressen i affärer eller i diplomatiska förbindelser. Föräldrar

kunde i praktiken utlämna barnens kärlek till försäljning, då de samtyckte till erbjudande från högstbjudande.

Vigningen till äktenskap med hjälp av det kyrkliga ritualen har gett kyrkans klerker ett effektivt verktyg att sondera församlingsbornas intimaste relationer. Företagsamma klerker har kunnat dra nytta av gammal tradition och inhösta enorma summor pengar för att konsekra paren eller för att spela rollen som officiell äktenskapsförmedlare som kallsinnigt bortsett från vad vigselparen eller föräldrarna önskade.

Den traditionella läran om civilrätten som en slags täckmantel har haft sin betydelse för att hustrun som person och hennes egendom skulle falla under mannens fullmakt. Juridiken har i det fallet gett de gifta männen en ointaglig plats i hushållets ledningsfunktion. Vissa särskilt driftiga makar använde sin ställning för att hålla sträng kontroll över hustrurnas egen verksamhet eller i värsta fall utsatte dem, eller barnen, för grova övergrepp, ofta utan laglig påföljd.

På grund av den traditionella läran om äktenskapsbrotten fick de oskyldiga barnen betala den högsta kostnaden för föräldrarnas utomäktenskapliga förehavanden. Barn som avlats under sådana felsteg aborterades ibland *in utero* eller kvävdes när de föddes.

Om de överlevde förklarades de illegitima och därmed också med väsentligt beskurna civila, politiska och äganderättigheter. Delvis var det sådana och andra påvisbara missbruk i de kristna äktenskapsmodellerna som fick företrädare för Upplysningstidens idéer att banta ner äktenskapet och äktenskapslagarna till det väsentliga och till grundtanken i kontraktsformen.

Upplysningstidens företrädare förordade att mycket av det som ansågs rätt och riktigt i den västerländska lagliga äktenskapstraditionen skulle överges. Enligt deras mening behövdes

inte föräldrars samtycke, kyrklig ceremoni eller vigselvittnen som formalitet.

De satte frågetecken för heterosexuell monogami med baktanken att den sortens fråga inte borde ha så upphöjt status utan mycket väl kunde regleras privat. De krävde fullständig jämlikhet mellan makarna så att båda på lika villkor skulle kunna förvärva, förvalta och avyttra fast egendom och underteckna kontrakt i affärssyfte och att på lika villkor göra sig hörda på arbetsplatserna och i det offentliga rummet.

De kritiserade staten för att annulleringsprocesserna av ingångna äktenskap överläts till Kyrkan och krävde att lagarna för annullering och skilsmässor slogs ihop och utökades till att enbart ligga under statens jurisdiktion. De ställde krav på att föräldrar som utnyttjade eller förgrep sig på sina barn skulle dömas till kännbara straff och att staten skulle tillse att alla barn fick rätt näring för sin ålder och en skolgång anpassad till barns behov vare sig de var legitima eller inte.

Det glada budskapet om kontraktet som en reformation på äktenskapets område var alltför radikalt för att i någon högre grad omstöpa amerikansk juridisk tradition på 1800-talet, men förutsåg en hel del av de planer för omskrivning av den amerikanska äktenskapslagen som blev aktuella på 1900-talet.

Reformen tog fart i två vågor. Den första vågen, som var som kraftigast 1910 till 1940, hade som mål att åstadkomma större enhet och rättvisa mellan den traditionella familjen och civilsamhället utan att förneka de grundläggande värdena som gått i arv från den västerländska äktenskapstraditionen.

Den andra vågen började 1965 och vi rider fortfarande på eftersvallet. Man tycks ha räknat med att flodvågens bredd och höjd skulle bryta igenom det traditionella äktenskapets gamla företräden

och svepa bort de grundläggande värderingarna som den västerländska traditionen stått fast vid.

Alldeles i början av 1900-talet skulle nya allmänna lagar till slut bryta igenom de tidigare bestämmelserna om den gifta kvinnans omyndighetssituation i förhållande till sin make. De gifta kvinnorna fick följaktligen rätt att bestämma hur de ville tituleras och att ha full besittningsrätt till arv och sådan egendom de medfört i äktenskapet som införts i kontraktet liksom egendom de senare förvärvat.

Kvinnorna blev också juridiskt kapabla att driva process rörande sin egendom utan inblandning från makarna. I takt med utökad dispositionsrätt till egendom fick kvinnorna också lättare tillträde till högre utbildning, olika akademier, intresseorganisationer för handel och affärer, och till slut också rösträtt vid politiska val, vilket tidigare i princip förnekats dem.

Enligt andra nya lagar kunde en domstol i fall av ogiltigförklaring av äktenskap eller skilsmässa avgöra om vårdnaden av minderåriga skulle överlåtas till den förälder som bedömdes ha de bästa förutsättningarna att ha hand om dem. Traditionellt överläts vårdnaden av barn automatiskt till fadern, vare sig det var hans fel att äktenskapet brustit, eller inte.

Hustrun kunde nu få hela vårdnaden särskilt om barnen var i späda ålder, eller om det visat sig att mannen varit grym, hänsynslös eller olämplig som vårdnadshavare. Domstolarna hade fortfarande makten att förelägga skyldiga makar att betala underhåll till oskyldiga hustrur; dessutom fick de ny befogenhet att "skäliga" bidrag ur det äktenskapliga boet skulle tilldelas hustrun som stöd för barnen.

Andra nya lagar har inneburit väsentligt större skydd för de mindre barnen som i eller utanför hushållet utsatts för obehärskade föräldrars eller vårdnadshavares övervåld eller åga. Skyddet för

övergrepp mot barn har genom lagstiftning stärkts både till sitt innehåll och med tanke på rättsprocesserna.

Barnhem och andra läger för barn som drevs av barmhärtighetsorganisationer kunde med hjälp av nya generösa skattelagar erbjudas anslag. Abort och barnamord bedömdes som allvarliga brott. Barnarbete förklarades strängt förbjudet enligt lag. Skolor och undervisning för både pojkar och flickor gjordes väsentligt mer tillgängliga genom fler fristående, privatfinansierade skolor.

Utomäktenskapliga barn har lättare kunnat få legitimt status när de naturliga föräldrarna senare gift sig, eller om barnet adopteras av en lämplig förälder, också om föräldern inte är nära släkting. Ogiltigförklaringarna innebar inte längre att barn födda i tveksamma äktenskap automatiskt blev illegitima barn, särskilt om den ena eller andra föräldern hade vårdnaden.

Den första vågen lagreformer syftade till att förbättra det traditionella äktenskapet och familjelivet och inte att lämna det åt sitt öde. De flesta lagförfattare under första hälften av 1900-talet har godtagit det traditionella västerländska äktenskapsidealet som livslång förening mellan en man och en kvinna, som i rätt ålder att samtycka, passade för äktenskap.

De flesta godtog den klassiska definitionen av det goda i äktenskapet från Augustinus, troheten, barnen och sakramentet, parets uppoffrande kärlek, öppenheten för barn, och äktenskapets strukturella stabilitet som stöttepelare i ett civiliserat samhälle. Målet för de tidiga reformerna var först och främst att rensa ut paternalismen och det patriarkala i de traditionella hushållen och göra äktenskapets och familjelivets ideal och stora potential till en verklighet för alla.

Det är inte lätt att göra samma bedömning när vi kommer till den andra vågen lagliga reformer. Amerikanska författare har sedan

1960-talet gått betydligt längre med kontraktsmodellen och med stöd av Upplysningstidens idéer velat dra radikalare slutsatser. Samma upplysningsideal om frihet, jämlikhet och privatliv som tidigare drivit fram reformer av de traditionella äktenskapslagarna har nu i allt högre grad utnyttjats för att helt avvisa de traditionella äktenskapslagarna.

Det tidiga i upplysningstidens anda utformade äktenskapsidealet som varaktig, trogen och överenskommen förening för främjandet av den ömsesidiga kärleken, tillkomsten av barn och för familjeansvarstagandet, är på väg att ersättas av en ny äktenskapssyn identifierad som terminal, sexuell, överenskommen förening vars syfte är de individuella parternas personliga tillfredsställelse.

En gemensam lag om äktenskap och skilsmässa (*The Uniform Marriage and Divorce Act, 1987*) avspeglar de legala förändringarna. Den ger ord för uppfattningar grundade på arvet från upplysningstiden men också från de allmänt vedertagna sederna på äktenskapets område.

Lagen definierar helt enkelt äktenskapet som ”ett personligt förhållande mellan en man och en kvinna grundat på ett civilrättsligt kontrakt till vikt parterna i allt väsentligt samtyckt.”

Historisk sett har giltiga äktenskapskontrakt krävt föräldrars eller vårdnadshavares samtycke, två vittnens närvaro, kyrklig vigning, borgerlig hindersprövning och registrering.

Lagen *The Uniform Act* kräver bara att mindre formaliteter uppfylls för att registrera äktenskap och att föräldrars samtycke ges för barn under myndighetsåldern. Formellt bristfälligt ingångna äktenskap betraktas ändå som giltiga och kan inte juridiskt ifrågasättas, såvida inte parterna själva begär en upplösning inom nittio dagar efter det ingångna äktenskapet. Historiskt sett har hinder som låg ålder, oförmåga, berusning, släktskap som blodsförvanter, kusinband,

sterilitet, känslökyla och tvegifte, och flera andra, kunnat utgöra grund för ogiltigförklaring eller göra äktenskapet ogiltigt och ifrågasatt av olika parter.

Lagen skulle också civilrättsligt granska fall där parter gift sig och varit medvetna om att man brutit mot dessa nämnda hinder. Lagen *Uniform Act* anvisar inga sanktioner och överlåter åt parterna att besluta om ogiltigförklaring.

Lagen bekräftar de traditionella hinder som skyddar samtycket mellan makarna med möjlighet att upplösa äktenskap där makarna saknat förmågan till äktenskapligt kontrakt på grund av handikapp, mental oförmåga, alkohol, narkotika eller andra substanser som reducerar förmågan, eller där förekommit fysiskt tvång, bedrägeri eller tvingande övertalning för att skriva på ett äktenskapskontrakt.

Men lagen gör de facto begränsningar av de andra hindren till förbudet mot tvegifte och äktenskap mellan "halvblods eller helblodssläktingar", eller mellan parter som blivit släktingar genom adoption. I enstaka fall ges i många av de stater som antagit den gemensamma lagen för äktenskap och skilsmässa, regelmässigt dispens för samtliga hinder med undantag av tvegiftet (bigami).

Föreskrifterna i den gemensamma lagen om äktenskap och skilsmässa avspeglar en grundläggande värdering i modern amerikansk grundlag som för första gången beskrevs tydligt av Förenta Staternas Högsta domstol i fallet *Loving v. Virginia* (1967):

"Friheten att gifta sig har länge betraktats som en av de livsviktiga personliga rättigheter som måste tillerkännas fria människor i deras ansvarsfulla sökande efter lycka. Äktenskapet är en av människans 'grundläggande av samhället erkända rättigheter'. Det utgör grunden för hela vår existens och överlevnad." Domstolen har med utgångspunkt från principen slagit ner på vissa orimliga och tunga argument som motsagt rätten att gifta sig. Det kan ha handlat om en

stats förbud mot giftermål mellan personer av olika ras, om kravet att personer som inte är vårdnadshavare, men förpliktade att barnbidrag, måste ha domstols tillåtelse att gifta sig, eller om att en frihetsberövad måste ha en kriminalanstalts chefs tillåtelse för att gifta sig.

Högsta domstolen har utvidgat frihetsprincipen att ingå äktenskap till en mer generell rätt till sexuellt privatliv inom hushållet. I till exempel *Griswold v. Connecticut* (1965) har domstolen slagit ner på en enskild stats lag som förbjudit giftas användandet av preventivmedel som en kränkning av friheten att välja att ha barn eller att avstå från barn.

I fallet *Eisenstadt v. Baird* (1972) var domstolen tydlig i sin logiska motivering: "Det gifta paret är inte en oberoende enhet med eget förnuft och inre känsla utan en förening av två individer som känslomässigt och intellektuellt är olika.

Om rätten till det privata betyder något så är det individens rätt, vare sig gift eller ogift, att vara fri från varje oönskad myndighetsinblandning i frågor som på djupet påverkar personen i beslutet att föda och ha barn eller inte."

I fallet *Roe v. Wade* (1973) utvidgade domstolen privatlivets princip till att omfatta en gift eller ogift kvinnas rätt till abort utan inblandning av vare sig staten, mannen, föräldern eller tredje part. Det kan idag alltså inte vara en skyldighet för kvinnan att begära hennes mans tillåtelse om hon vill göra abort.

De statliga bestämmelserna och domstolarna har vidgat principerna om frihet att skriva kontrakt och om den sexuella friheten i privatlivet och andra aspekter av äktenskapet. Flera stater har till exempel övergivit sin traditionella förtegenhet när det gäller att göra föräktenskapliga och äktenskapliga kontakt obligatoriska.

Lagen för föräktenskapliga överenskommelser (*The Uniform Premarital Agreement Act*) som antagits i nästan hälften av delstaterna idag möjliggör för parterna att före äktenskapets ingående skriva kontrakt om det fulla förfogande av egna och gemensamma ägodelar i det blivande hushållet. Lagen gäller "alla andra frågor om personliga rättigheter och skyldigheter som inte står i strid med offentlig rätt eller som kan vara straffbart som brott."

Många stater har likaledes överlåtit åt parterna att själva nå överenskommelse genom kontrakt, eller anlita medlare privat, om de tillfälligt eller på obestämd tid skulle separera.

Lagen om äktenskap och skilsmässa (*The Uniform Marriage and Divorce Act*) föreskriver att "parterna, vid en separation, har rätt att i skrift komma överens om förfogande av egendom som tillhör den ene eller den andre, om skötsel av egendomen, om ekonomiskt stöd, om vårdnad och umgänge med barnen". Överenskommelser av sådan art förutses vara bindande i domstol. Om orimlighet eller samvetslöshet hos parterna inte kan konstateras ger domstolarna normalt villkoren i överenskommelserna laga kraft men förbehåller sig rätten att göra ändringar i sådana skrivningar i kontrakten som är ogynnsamma för parets barn. Om separationen mognar till skilsmässa införlivar domstolarna ofta separationsöverenskommelserna i skilsmässodomen utan vidare granskning av innehållet i överenskommelsen.

Samma principer om frihet att upprätta kontrakt och om det sexuella samlivets privata karaktär kännetecknar dagens amerikanska skilsmässolagar. Fram till mitten av 1960-talet krävdes i skilsmässorättegångar bevis på att någons make eller maka begått allvarliga fel (som äktenskapsbrott, att ha övergett relationen eller familjen, eller begått grymheter) och inga bevis på maskopi, tyst medgivande, kondonering eller provokation från den andra makens eller makans sida.

Idag har man tagit bort denna skilsmässolag. Varje delstat har utfärdat en stadga om "skilsmässa utan hänvisning till påstådda begångna fel" (*no-fault divorce*, jfr "omedelbar äktenskapsskillnad", svenska Äktenskapsbalken 5 kap., § 5) och så gott som alla delstater godtar skilsmässa på begäran av enbart den ena parten.

Även om den oskyldige förlåter det begångna felet, eller felen, och invänder mot skilsmässan skall domstolarna bevilja skilsmässan om målsägaren vidhåller sin begäran. I femton delstater har varje hänvisning till fel begångna av den ena eller den andra parten helt eliminerats – till och med om felet varit liktydigt med brottslig handling. Övriga delstater beaktar bara fel om det gäller vårdnaden om barn men inte skilsmässan som sådan.

Så gott som alla delstater har också reglerat uppdelning av de skilda parternas egendom, vid ett och samma tillfälle. Parterna kan själva avgränsa vad som hör till deras egendom genom överenskommelse antingen före äktenskapet eller vid separation. Domstolarna fastställer överenskommelserna utom i fall av orimlighet eller samvetslöshet.

Om inga överenskommelser föreligger kommer domstolarna bara att fördela den samlade egendomen i hushållet rättvist. Sådana engångsskiften av egendom har i allmänhet kommit att ersätta äldre former av underhållsbidrag eller liknade ekonomiska uppgörelser oavsett begångna fel, krav eller behov på den ena eller andra partens sida.

Avsikten med dessa två reformer i den moderna skilsmässolagen var att skydda de gifta parterna som privata personer och samtidigt deras frihet att upprätta kontrakt sig emellan. Genom den omedelbara äktenskapsskillnaden, "*no-fault divorce*", slapp de gifta paren visa upp sin oenighet, split eller otrohet för juridisk granskning och för offentlig insyn. Utan de tidigare frågorna kring delningen av giftorättsgodset kunde parterna få ett snabbt avbrott och frihet att

gifta om sig. Båda förändringarna gjorde det möjligt för parterna att avsluta sina äktenskap lika lätt som det var att ingå dem, utan större inblandning av staten eller av den andra parten i äktenskapet.

De här frihetliga principerna att upprätta kontrakt blir tydliga i de skilsmässofall där minderåriga finns med i bilden. De begångna felen av någon inom hushållet spelar fortfarande en viss roll i besluten om barns vårdnad. Traditionellt sett antogs modern vara den som skulle få vårdnaden såvida hon inte befunnits skyldig till allvarliga fel i äktenskapet eller visat sig vara oförmögen att vara mor.

Mannens utsikter att få vårdnaden har i praktiken varit obefintliga, särskilt om han gjort sig skyldig till äktenskapsbrott, homosexualitet eller prostitution, även om också hustrun felat. Domstolarna beslut i vårdnadstvister idag styrs av den hävdvunna principen "det som är bäst ur barnets synvinkel".

Enligt lagen för äktenskap och skilsmässa (*Uniform Marriage and Divorce Act*) skall domstolarna ta hänsyn både till barnets önskemål om vårdnadshavare och föräldrarnas vårdnadsengagemang, liksom till barnets närmare förhållande till föräldern eller föräldrarna," till "hur väl barnet trivs med hemmiljön, skolan och grannskapet," och till alla berördas mentala och fysiska hälsa." Domstolen tar inte särskild hänsyn till sådan den eventuelle vårdnadshavarens livsstil som inte inverkar på hans eller hennes relation till barnet," vilket enligt lagens slutsats innebär att bevisbördan är stor för den som vill framlägga graverande synpunkter på sin tidigare makes eller makas fel i äktenskapet, i det fall han eller hon bestämmer sig för att överklaga ett domstolsbeslut om vårdnaden.

Under en sådan ny bedömningsgrund är moderns ställning som vårdnadshavare inte lika given som tidigare och det blir nu snabbt vanligare med gemensam eller delad vårdnad av barnet eller barnen.

Den som tänker med Hegel kan nog antas vara nöjd med ett sådant

dialektiskt narrativ. De kristna äktenskapsmodellerna, som prioriterat de religiösa normerna och de kyrkliga strikturerna, har ställt sig på kant med upplysningstidens modeller för äktenskapet i vilka de privatpersonliga valen och kontraktens strikturer har prioritet. Kristendomen blev historiskt exponerad för denna förkärlek för paternalism och patriarkat och har förlorat på det. Upplysningstiden togs emot positivt för den utlovade frihetens och jämlikhetens skull och vann på det. Tes ger upphov till antites. Det är så utvecklingen banar sig fram.

Men historien är inte så enkel. Upplysningstidens äktenskapsideal har, som ett slags affärskontrakt mellan mannen och hustrun med alla rättigheter och ägodelar, blivit en juridisk realitet i så gott som hela Amerika.

Det man utgår från idag är att myndiga parter fritt kan anta och efterleva ett äktenskapskontrakt, att de har frihet att leva sitt äktenskapliga förhållande och att de är fria att lämna äktenskapet så snart förpliktelserna enligt kontraktet har upphävts.

Parternas förpliktelser att ekonomiskt ansvara för sina minderåriga barn fortsätter, inom äktenskapet och utanför äktenskapet. Ett sådant ansvar är i själva verket uttryck för en annan grundläggande princip i lagen om avtal, nämligen att parterna respekterar sina barns rätt att vara beroende av föräldrarna och att kunna förvänta sig stöd för sin framtid. Barnen är ju som tredje part förmånstagare till föräldrarnas sexuella kontrakt, med eller utan äktenskap.

Det måste då ändå påpekas att otillbörligt uppställda äktenskapskontrakt inneburit fullständig social och ekonomisk olycka för många kvinnor och barn, precis som flera konservativa varnat för under 1800-talet. Kontrakt som skrivits före ett äktenskap, i samband med äktenskap, vid separation och skilsmässa, är ofta tänkta för kortsiktiga transaktioner och alldeles för ofta utan normal insikt i hur kalkyler måste arbetas fram. Parterna är ofta så förblindade av

förhoppningar på sina planerade bröllop att de inte ser alla konsekvenser av vad de kommit överens om. Parter som emotionellt upplever rädsla för separation och skilsmässa är ofta mer upptagna av tankarna på att om nödvändigt få ett snabbt avklarat slut på förhållandet än på den framtida tryggheten för egen del eller sina barn. Det är den ekonomiskt starkare och mer uträknande parten som har mest att tillgodogöra sig i sådana fall. Den parten är i de allra flesta fall i våra dagar fortfarande mannen, trots all jämlikhetsretorik om motsatsen.

”Under jämlikhetens (och frihetens) täckelse, i vilken dagens familj är insvept, är det naturtillståndet som blomstrar,” skriver Mary Ann Glendon.

I detta naturtillstånd sitter friheten att komma överens i avtal och det sexuella privatlivet i högsätet. Samtidigt har det äktenskapliga livet i sitt naturtillstånd blivit alltmer ”otrevligt, brutalt och kort,” och de som får stå för de höga kostnaderna är kvinnorna och barnen. Kontraktskrivandets evangelium, som först utlovade befrielse från de tidigare kristna äktenskapsmodellerna och deras missbruk, hotar nu äktenskapet med än värre missbruk och övergrepp.

Hur kan man komma ur detta dilemma? En del av vägen framåt är säkerligen att se tillbaka – till äktenskapstraditionernas källor men i ett nytt ljus. Den förnyelse av äktenskapets traditionella teologi och lag som Upplysningen åstadkommit får vi inte blunda för.

Det krävdes Upplysningens radikala kontraktstänkande för att tvinga den västerländska traditionen att förnya sig själv. Det har i sin tur lett till större respekt för kvinnornas och barnens rättigheter och till att bryta ner förlegade moraliska och religiösa formers monopol och monotonin och skapa nya forum för respekt för sexualiteten, äktenskapet och familjen.

Det krävdes ett djärvt steg att frånta äktenskapet och dess lag sin kärna av bindande avtal i västerländsk tradition för att inse hur nödvändigt det var att förnya de grundläggande lärosatserna om föräldrarnas samtycke, kyrklig vigning, manligt huvudmannaskap och barns juridiska utanförskap om de var födda utanför äktenskapet. Även om vissa religiösa traditioner kan ha återgått till sina egna rötter eller skapat nya förutsättningar för att genomföra reformerna var det ändå Upplysningens kritik som tvingade traditionerna att reformera sig själva och staterna att reformera sina lagar. Detta har inte varit en ringa bedrift!

Vi får konstatera att traditionen från Upplysningstiden fortfarande har mycket att lära oss men också att de tidigare katolska och protestantiska traditionerna också har det. Vi kan först säga att dessa västerländska, kristna traditioner insett att äktenskapet på en och samma gång är kontraktbaserat, religiöst, socialt och en naturlig förening mellan två och att denna institution för att bestå måste styras både utifrån, genom rättsligt grundad auktoritet, och inifrån, genom moraliska auktoriteter.

Katolska och protestantiska traditioner har ur olika synvinklar uppfattat äktenskapet som ett sammanhängande gemensamt företagande i vilket de gifta paren oundvikligen måste samarbeta med myndigheten och präster eller pastorer. Äktenskapskontrakt eller vigselintyg är inte värda mycket utan att domstol eller myndighet ger dem laga kraft. Giftorättsgods är oanvändbara utan lagar som styrker dem. Giftemålslagar medför inga konkreta följder utan lagparagrafer som inspirerar dem. Äktenskaps seder som saknar naturliga normer och uttryckt innehåll får inte en tillräckligt övertygande grund att stå på.

Den moderna läxan vi då har att göra är att motstå frestelsen att reducera äktenskapet till ett enda synsätt eller till ett enda och ensamt forum. En enda synvinkel för äktenskapet – vare sig det är religiöst, socialt eller grundat på kontrakt– fångar inte upp

instiftelsens alla nyanser. Ett enda forum har inte den fulla kompetensen att vara styrande i alla frågor kring äktenskapet, vare sig det är Kyrkan, staten eller hushållet.

Äktenskapet behöver flera samtalsrum och flera lagar för att kunna styras efter sina behov. De amerikanska församlingarna måste tänka med större allvar om hur de skall återupprätta och förnya helheten i sina religiösa regelverk om äktenskapet, skilsmässan och sexualiteten, i stället för att bara foga sig efter delstatslagarna. De amerikanska delstaterna å sin sida måste med större aktning för äktenskapslagarna och för legitima religiösa och kulturorienterade gruppers seder och traditioner som inte ska behöva godta en äktenskapslag som bygger på en gemensam nämnare eller gemensam värdegrund.

Andra mer avancerade juridiska kulturer som Danmark, England, Indien och Sydafrika, beviljar katolska, hinduiska, judiska, muslimska och traditionsberoende grupper halv självbestämmanderätt att utforma sina medborgares officiella angelägenheter på ett sätt som passar tidigare bevarade lagar och seder med bara ett minimum av statliga villkor och hinder. För Nordamerikas del skulle tiden kanske vara inne att överföra den allt större kulturpluralismen till en mer konkret juridisk pluralism på området äktenskap och familj.

För det andra har den västerländska traditionen lärt sig att skilja på trolovning och äktenskap, förlovning och bröllop. Trolovningarna hade betydelsen av löfte om framtida giftermål som skulle utlysas offentligt i den närmaste omgivningen och fullföljas efter en passande väntetid.

Lysningen har definierats som det omedelbara löftet om giftermål som skulle firas i offentlig ceremoni inför civil och eller religiös representant. Poängen med den offentliga trolovningen och väntetiden var att ge paren tid att försäkra sig om att deras ömsesidiga kärlek var djup nog för att bestå i äktenskapet.

Andra fick också tillfälle att bilda sig en uppfattning om parets mognad och förmåga till samhörighet och eventuellt erbjuda dem råd och skänka enklare tillbehör i hushållet. Paret kunde få hjälp med bröllopsbestyren och det som sedan skulle bli deras liv. Alltför lång förlovningstid kunde fresta till otukt. Med för kort väntetid skulle paret inte hinna med en annan och ny, viktig självkänedom.

Ett alltför inneslutet och privat äktenskap skulle beröva paren alla goda råd och gåvor från familjerna och vännerna. Ett alltför publikt och välorganiserat äktenskap skulle å andra sidan beröva dem den oersättliga lyhördheten till de intima personliga sidorna paren vill ha tillsammans. Det är det paren längtar efter och ser fram emot som ska utforma deras bröllop. Därför är avvägningen mellan förlovning och bröllop, offentligheten och det unika mellan brud och brudgum, väntans tid och fullbordans tid, en god tradition att eftersträva.

Den lärdom av situationen vi nu måste dra, inte minst med tanke på de yngre paren, är att återinföra de viktiga steg mot förlovning och äktenskap som mer eller mindre gått förlorade. För att gifta sig krävs i flertalet delstater bara ett vigselintyg från offentligt register och därefter en form av högtidlighållande inför en utnämnd tjänsteman. Man gifter sig alltså utan lysning, med kort väntetid, utan offentlighet och utan kungörelse. Ett så sublimt och allvarligt steg i livet borde väl ändå fordra lite mer av varsamhet och fasta regler än vad som ofta är brukligt? Det kanske inte alltid är lämpligt att bjuda in föräldrar och kamrater, pastorer och domare för att bedöma parets mognad och grad av samhörighet.

Våra moderna lärosatser om det personligt privata, tillsammans med åsidosättandet av all religion, strider mot det nu sagda. Staten borde dock, särskilt när sådana tredje parter saknas, kräva av paren som vill gifta sig, att de själva tar sig tid och ärligt bedömer den egna mognaden inför sitt åtagande.

Med tanke på vad som står på spel skulle en tänkt väntetid mellan en formell förlovning och bröllopet på minst nittiodagar vara rimligt, särskilt om parterna är under 25 år.

Prövotider, särskilt för yngre parter, krävs alltid när det gäller bostadslån eller körkort för motorfordon eller licens för köp av pistol. Något liknande skulle mycket väl kunna krävas för att skriva på ett äktenskapskontrakt där insatserna är så mycket större.

För det tredje har man i väst lärt sig att skilja mellan ogiltigförklaring (annullering) och skilsmässa. Annulleringen är ett beslut att ett förmodat äktenskap saknat grund och varit ogiltigt från första början av skäl som vid tiden för bröllopet inte upptäckts eller avslöjats.

Skilsmässa är ett beslut att ett äktenskap som en gång rätteligen ingåtts nu måste upplösas på grund av en av parternas begångna fel efter bröllopet. De andliga och psykologiska bedömningarna och kostnaderna ser olika ut i dessa beslut.

I ogiltigförklaringsfallen kan en part ha upptäckt aspekter i äktenskapet eller hos makarna som inte behöver förlåtas, och som i en del fall inte kan förlåtas, men att de manipulerats eller tvingats till äktenskapet; att parterna för äktenskap är orätt besläktade genom blodsband eller familjerelationer, vidare att mannen eller hustrun inte vill eller inte kan genomföra de förväntade äktenskapliga förpliktelserna eller att mannen eller hustrun missförstått en grundläggande del av hans eller hennes tro, karaktär eller historia. Annulleringen i sådana fall är en försiktighetsåtgärd som ibland krävs, men som till och med kan vara smärtsam.

I skilsmässofallen är man snarast moraliskt böjd att förlåta en makes eller makas otrohet, eller att han eller hon övergett livsgemenskapen den andre eller visat grymhet, till och med brottslig. Skilsmässa skulle i sådana fall uppfattas som juridiskt riktigt eller i alla fall tillåtligt, av försiktighetsskäl. Ändå känns det ofta som ett personligt

misslyckande, till och med för den oskyldiga parten, och skilsmässan lever vidare som ett misslyckande. En makes eller makas oväntade och för tidiga död har tidigare varit det vanligaste botemedlet för brustna äktenskap. I vår tid som kännetecknas så mycket av mental träning, aktiv kroppskultur och höga livslängdsförväntningar, har döden som botemedel blivit allt sällsyntare.

Slutsatsen man kan dra i vår tid är att inget upplöst äktenskap liknar ett annat. Flertalet amerikanska delstater har också helt enkelt slagit ihop annulleringarna med skilsmässorna i en enda process utan någon större åtskillnad.

Här finns en nästan bortglömd källa till potentiellt skenande skilsmässosiffror. Sett bakåt i tiden har antalet annulleringar redovisats för sig. Här finns förklaringen till att samfunden i stor utsträckning hamnat utanför utvecklingen för upplösta äktenskap. Beslut om annullering har ofta tagits inom samfunden och sedan bekräftats av delstaternas domstolar.

Den "omedelbara äktenskapsskillnaden" (*no-fault divorce*) har av just detta skäl inneburit stora praktiska fördelar och etablerat sig. Parterna har ofta varken haft enkla lagrum att hänvisa till eller behövt ta initiativ för att hävda legitima skäl för hinder i äktenskapet.

För det fjärde har man i den västerländska traditionen under århundraden av svårare erfarenheter förstått hitta en jämvikt mellan normerna för äktenskapets instiftelse och dess upplösning. Medeltida katolsk kyrkolag kunde exempelvis uppvisa rent hjärtlösa konsekvenser när alltför lätt ingångna äktenskap tolererades, men inga utvägar medgavs när äktenskap ingåtts med kanonisk giltighet. Konciliet i Trient har gett ett svar till denna orättvisa i dekretet *Tametsi* 1563 genom att upprätta flera skyddsåtgärder för ett legitimt ingånget äktenskap. Dit hörde föräldrars samtycke, jämnåriga vigselvittnen, hindersprövning och kyrklig vigningsakt för att göra det mindre lätt för olämpliga och omogna par att gifta sig.

En liknande oböjlighet har förekommit bland en del tidiga protestanter i de rigida kraven på försoning mellan gifta makar till vilket pris som helst, men då med undantag av de få par som kunde gå till domstol för att begära skilsmässa. Senare protestanter har löst orättvisan i situationen genom att återinföra det traditionella botemedlet skilda bäddar och måltider för de olyckliga par som varken kunnat försonas eller få skilsmässa.

Den moderna läxan i motsvarande situationer är att reglerna för äktenskaps ingående och upplösning måste vara balanserade i all sin stramhet och att separation måste behållas som säkerhetsventil.

Fasta regler för upplösning av äktenskap kräver lika fasta regler för äktenskaps ingående. Lösa tyglar förväntar sig lösa regler för upplösning, som vi alla ser bevis för idag. För att råda någon bot på problemen med brutna äktenskapslöften krävs nya regler för äktenskapsprocessens båda sidor, den före, och den efter, det ingångna äktenskapet.

Skälen till de uppåtgående skilsmäsoantalen handlar inte bara om lättheten att få *omedelbar äktenskapsskillnad* (no-fault divorce), vilket sägs så ofta, utan också om *äktenskap utan tron* (no-faith marriage).

För det femte har man i den västerländska traditionen kommit till klarhet om att hushållen ser ut på många olika sätt, att de förändras med tiden och överlappar kulturer. Den berömda kärnfamiljen, med man, hustru, dotter och son, är bara *en* modell som den västerländska traditionen hållit högt. Det hörde förr till saken att det gick bra att utöka det teologiska och lagliga begreppet familj till andra former av enheter, som ensamhushållet med *en* förälder tillsammans med barn, styvbarn, adopterade barn och barnbarn.

I storhushållet bodde tjänstefolk, studerande, inneboende eller släktingar i tre eller fyra generationer som tog gemensamt ansvar för mat och husrum. Syskon eller bekanta, singlar eller änka och änkemän, med eller utan barn, kunde bo tillsammans. Andliga kommuniteter med bröder och systrar kunde leva tillsammans i kloster, fromma bröder, fromma systrar eller i stadsmission, för att tjäna Gud och medmänniskor, och varandra.

Den moderna läxan vi kan dra av detta är att vi inte får klänga oss fast dogmatiskt vid en viss idealbild av hushållet. Det har varit vanligt under senare tid i den etablerade sociala gemenskapen att se snett på kommunitetsformen men med gillande på det gemensamma hemmet, att se med tveksamhet på den frånskilda eller frånskilde, men kärleksfullt på änkan eller änkemannen, att se misstänksamt på den ogifta kvinnan, men välvilligt på den som avvisats. Idag accepterar vi, kanske till och med beundrande, kommunitetslivet, de frånskilda och de ogifta kvinnorna och skriver in avsättningar för dem i skattelagstiftningen, egendomsrätten och zonindelningen, och på liknande sätt i pastorala, diakonala och pedagogiska tjänstebeskrivningar.

Den västerländska traditionen har slutligen kommit till den klarheten att äktenskapet står för flera goda ting och målsättningar. Som institution kan äktenskapet mycket väl ha sina rötter i den naturliga ordningen och i parternas uttryckta vilja. Att vara gift behöver visserligen inte vara avgörande för personens liv eller ens befrämja frälsningen. Men i den västerländska traditionen har man vunnit en insikt att individen, för sin integritets skull, och den sociala ordningen, för sitt bestånds skull, behöver äktenskapet och familjen.

Äktenskapet har i katolskt och anglikanskt språkbruk tre inneboende goda ting, som det vi känner igen, och som S:t Augustinus definierat som tro, barn och sakrament (*fides, proles et sacramentum*). Äktenskapet är en institution i *fides* – tro, tillit och kärlek mellan man och hustru, och föräldrar och barn, som går längre än vad någon

annan världslig gemenskap begär i tro. Äktenskapet är källa till *proles* – barn som bär familjens namn och tradition vidare, som för alltid fortsätter människosläktet och fyller Guds kyrka med kommande generationer och heliga. Äktenskapet är en form av *acramentum*, eller symboliskt uttryck för Kristi kärlek till sin Kyrka, till och med som en kanal för Guds nåd som helgar paret, deras barn och den gemenskap som omger dem.

I lutherskt och kalvinistiskt språkbruk har äktenskapet både civil och andlig betydelse här i det jordiska livet. Å ena sidan är familjen allmänt ”till civilt gagn” för alla, oavsett tro. Äktenskapet avskräcker människan från hennes laster då det skänker andra och goda valmöjligheter framför prostitution, promiskuitet, pornografi och andra former av sexuellt patos. Äktenskapet ger dygderna näring eftersom det möjliggör kärlek, omsorg och livskraft för familjemedlemmarna och håller fram förebilder för barmhärtighetsgärningar, skolundervisning och förmåga till självuppoftningar i det större grannskapet. Äktenskapet upplyfter som ideal en mans och en kvinnas liv som en källa till engagemang för det gemensamma goda för alla, och för delaktighet, stabilitet och stöd, grundläggande försörjning och välfärd. Som ideal förhöjer äktenskapet också livsvärdet för barnet som får livskraft och kärlek som i en puppa. I den utvecklas den sociala gemenskapen och lärandet i den högsta individuella formen.

Å andra sidan har familjen ett flertal särskilda ”andliga användarområden och bruk” för troende därför att familjerna på så många och olika sätt ger dem näring och styrker dem i tron. Kärleken mellan hustru och man kan vara bland de starkaste symbolerna för upplevelsen av Guds kärlek för de utvalda och för Kristi kärlek för Kyrkan. De offer vi gör för hustrurna och barnen kan vara de finaste reflektioner vi kan offra det fullkomliga offret på Golgata. Avlandet av barn kan vara bland de viktigaste Ord vi kan uttala.

Sakrament eller kontrakt?

I det här föredraget som bygger på John Wittes välkända större arbete, "Från sakrament till kontrakt - om äktenskapet, religionen och lagen i den västerländska traditionen" (2012), uttalar författaren vad han bland annat tycker måste vara kännetecknande för en sakramental gemenskap mellan en man och en kvinna:

"Det passande och gladlynta samtalet om äktenskapet måste ha sin plats i dialogen idag. Äktenskapet hör ju till de stora förmedlarna av det som är personunikt och det som hör till gemenskapen. Äktenskapet sammanför det övernaturliga och förnuftet, traditionen och moderniteten".

Äktenskapet i sin kristna form hör till västerlandets andliga och outplånliga genetik, hävdar John Witte. Det har förklarats, förståtts och missförståtts under seklernas gång som historien visar. Författaren ger en överblick av styrkan och svårigheterna i allt som rör äktenskapet och pekar på kyrkolagens kanoniska rötter och vad de senare lutherska, kalvinistiska och anglikanska teologerna och filosoferna har bidragit med. En stor förändring i staternas familjelagstiftning gör sin debut i upplysningstidens idéer som aktivt bekämpat katolsk äktenskapslära. Enheten mellan kyrka och samhällsordning går nu delvis förlorad.

Trots de olika från början gemensamma uppfattningarna om äktenskapets mening och syfte har grunden ändå märkligt nog bevarats ända till vår egen tid och binder ihop oss genom kulturen.

Utvecklingen av de politiska ideologierna in i vår egen tid har visserligen lett fram till en sekulariserad syn på både ouplöslighetsprincipen och sexualitetens inneboende meningsfullhet. Grunden finns ändå kvar. Hur framtiden nu ska se ut, vet vi naturligtvis inte. Man kan stanna upp inför författarens huvudtes, att västerlandets utveckling gått från "sakrament till kontrakt" och finna vägen framåt.

Vi kristna tror ju ändå att äktenskapet har, och kommer att ha, betydelse som en levande del av den kristna uppenbarelsen. Vi kan inte tro att Gud ändrar sin plan. Författaren tecknar med stor sakkunskap en historisk utveckling som visar att äktenskapets ”betydelser” inte kommer att saknas i vår egen moderna tid.

Göran Fäldt

John Witte jr har en professur i lag och etik instiftad av Jonas Robitscher. Han leder ett program för lag och religion och är chef för Centrum för tvärvetenskapliga studier i religion vid Universitetet Emory. Föredraget, som här översatts till svenska av Göran Fäldt för Familjeutskottets i Stockholms katolska stifts räkning, har hållits under en föreläsningsserie vid Universitetet i Virginia, USA, och vid Universitetet Emorys särskilda föreläsning fakultet.